

Οι σοσιαλιστές "επινόησαν" το καλοκαίρι

Η δουλειά το καλοκαίρι είναι αφόρητη, ειδικά όταν ανυπομονούμε για τις διακοπές. Τη δεκαετία του τριάντα στη Γαλλία, το εργατικό κίνημα έκανε τον αγώνα για τις διακοπές μια κεντρική προτεραιότητα – και ανάγκασε τα αφεντικά να αρχίσουν να πληρώνουν για τον χρόνο μας στην παραλία.

Ο ήλιος δεν έλαμπε αρκετά για τους αστούς της Γαλλίας το καλοκαίρι του 1936. Οι κυρίες της καλής κοινωνίας γκρίνιαζαν ότι ορδές προλετάρων καταλάμβαναν αρκετό χώρο στις αγαπημένες τους παραλίες. Οι εστιάτορες της Κυανής Ακτής ανησυχούσαν μήπως οι εργάτες του εργοστασίου που έφταναν στα θέρετρα τους δεν ήξεραν να χρησιμοποιήσουν μαχαίρι και πιρούνι. Τον Ιούνιο, η κυβέρνηση με επικεφαλής του σοσιαλιστές είχε εξασφαλίσει σε κάθε εργάτη δύο εβδομάδες διακοπές με αποδοχές, κάνοντας τις καλοκαιρινές διακοπές μια πραγματικότητα για εκατομμύρια. Τώρα, οι εργάτες μπορούσαν να σταματήσουν να φτιάχνουν ποδήλατα και μπαγκέτες για ένα μικρό διάστημα και να χτίζουν κάστρα στην άμμο- και τα αφεντικά τους έπρεπε να τους πληρώσουν για αυτό.

Ο νόμος που αναγνώριζε στους εργάτες χρόνο διακοπών είχε περάσει από τον εβραίο σοσιαλιστή πρωθυπουργό Léon Blum, ο οποίος είχε εκλεγεί εκείνον τον Μάη. Ωστόσο, η μεταρρύθμιση αυτή οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στο ισχυρό απεργιακό κίνημα που είχε ακολουθήσει της εκλογής του. Σε όλον τον κόσμο, τα εργατικά σωματεία είχαν για μεγάλο διάστημα αντισταθεί στην κυριαρχία της εργασίας πάνω στη ζωή: η γενική απεργία που ξεκίνησε στο Σικάγο τον Μάιο του 1866 διεκδικούσε «οχτώ ώρες δουλειά, οχτώ ώρες ξεκούραση, οχτώ ώρες για αυτό που επιθυμούμε». Μετά από το κατόρθωμα της αναγνώρισης των νομικών ορίων των εργασιμων ωρών και την επινόηση των σαββατοκύριακων, στον εικοστό αιώνα, η σταυροφορία του εργατικού κινήματος επικεντρώθηκε στη διεκδίκηση των διακοπών με αποδοχές.

Έχοντας πρώτα εδραιωθεί στη Γαλλία, οι διακοπές με αποδοχές σύντομα καθιερώθηκαν και αλλού, σε αρκετές περιπτώσεις συμπληρωμένες από δικαιώματα όπως η αναρρωτική άδεια και η άδεια μητρότητας. Αλλά η διεκδίκηση για διακοπές δεν εξαντλούνταν στη παραχώρηση λίγων ημερών ελευθερίας μια φορά τον χρόνο, μόνο για να επιστρέψουν τελικά στη γραμμή της παραγωγής. Με την επιρροή της μαζικής κουλτούρας, ο αγώνας για να διευρυνθεί ο ελεύθερος χρόνος αφορούσε και τον εκδημοκρατισμό των κοινωνιών στις οποίες ζούμε. Οι γάλλοι εργάτες δεν κέρδισαν μόνο το δικαίωμα στις διακοπές, αλλά επίσης έχτισαν ξενώνες, κατασκηνώσεις και κοινωνικές λέσχες όπου μπορούσαν να περάσουν τον χρόνο τους καλύτερα και να τον περάσουν όλοι μαζί.

Στήνοντας μια μεγάλη σκηνή

Ο ελεύθερος χρόνος υπήρξε πάντα ένα πεδίο πολιτικής διαμάχης. Το πρώιμο εργατικό κίνημα ήταν μια κυψέλη κοινοτήτων φίλων και συνεταιρισμών μέσα από τις οποίες οι εργάτες αντλούσαν τους πόρους που χρειάζονταν για να κάνουν καλύτερη χρήση του ελεύθερου χρόνου τους. Από το 1919, οι σοσιαλιστές και κομμουνιστές δήμαρχοι του Ivry-sur-Seine, ενός προαστίου του Παρισιού, ξεκίνησαν ένα ταμείο αλληλεγγύης με στόχο να παρέχουν στα παιδιά των εργατών εκδρομές στη θάλασσα. Οι περισσότεροι οργανισμοί, όπως ακριβώς η Χριστιανική Ένωση Νέων, προωθούσαν μορφές ψυχαγωγίας συμβατές με τις χριστιανικές αξίες, έτσι και τα εργατικά κόμματα οργάνωναν δραστηριότητες για τον ελεύθερο χρόνο, αθλητικές και κοινωνικές δραστηριότητες μέσα στο πλαίσιο του ελεύθερου χρόνου που μπορούσαν να έχουν.

Το καλοκαίρι του 1936, χρειάστηκε κυβερνητική πρωτοβουλία για να καθιερωθούν οι διακοπές με αποδοχές, δικαίωμα που είχε κατακτηθεί προηγουμένως από μια μικρή μειονότητα εργατών. Αλλά η επιτυχία αυτή δεν οφειλόταν μόνο στον Léon Blum, ή στο Λαϊκό Μέτωπο που είχε ενώσει τους Σοσιαλιστές με τους ριζοσπάστες φιλελεύθερους και τους κομμουνιστές. Πράγματι, το πρόγραμμα του Λαϊκού Μετώπου που ανακοινώθηκε πριν τις εκλογές του Μαΐου του 1936 ήταν αρκετά συγκρατημένο – υποσχόταν να εθνικοποιήσει τις βιομηχανίες και να δώσει μεγαλύτερες ελευθερίες στα εργατικά σωματεία, αλλά το αίτημα του για «μια μείωση της εργάσιμης εβδομάδας χωρίς μείωση στην εβδομαδιαία επιμισθία» δεν έλεγε ποια μείωση μπορούσε να γίνει και πότε.

Ο εκλογικός θρίαμβος του Λαϊκού Μετώπου στις εκλογές της 3^{ης} Μαΐου του 1936- 57% - συγκέντρωσε 57 τοις εκατό των ψήφων- ενέπνευσε μια γενικότερη διάθεση αλλαγής. Στις 11 Μαΐου, εργάτες κατέλαβαν ένα εργοστάσιο αεροσκαφών για να απαιτήσουν την επαναπρόσληψη δύο συναδέλφων που είχαν απολυθεί γιατί είχαν απεργήσει την Πρωτομαγιά. Το γεγονός αυτό ενεργοποίησε δράσεις αλληλεγγύης από τους λιμενεργάτες, πυροδοτώντας ένα ευρύτερο κίνημα. Η απεργία διαδόθηκε σε χιλιάδες χώρους εργασίας σε όλη τη Γαλλία, συμπεριλαμβάνοντας περίπου δύο εκατομμύρια εργάτες. Η εορταστική ατμόσφαιρα στα κατηλλειμένα εργοστάσια έδειχνε ότι όχι μόνο οι εργάτες αισθάνονταν ενδυναμωμένοι, αλλά ότι είχαν υψηλές προσδοκίες για αυτό που θα μπορούσε να ακολουθήσει.

Ενθαρρυμένος από το απεργιακό κύμα – αλλά επίσης επιφυλακτικός απέναντι σε μια συνεχιζόμενη κοινωνική σύγκρουση- ο Blum προέκρινε έναν συμβιβασμό με τους εργοδότες, ο οποίος θα ικανοποιούσε και τους ακτιβιστές στα κυριότερα εργατικά κόμματα. Στις 7 και 8 Ιουνίου ο Σοσιαλιστής Πρωθυπουργός, τα εργατικά σωματεία και οι εργοδότες συνυπέγραψαν τις Συμφωνίες της Matignon, οι οποίες υλοποιούσαν μια πιο λεπτομερή – και τελικά πιο ριζοσπαστική- εκδοχή των υποσχέσεων του Μανιφέστου του Λαϊκού Μετώπου. Τα αφεντικά έπρεπε να καταπιούν τον περιορισμό της εργάσιμης εβδομάδας σε 40 ώρες (χωρίς απώλεια στον μισθό), τις ενισχυμένες ελευθερίες των συνδικάτων, και τις κατ ελάχιστο δύο εβδομάδες διακοπών με αποδοχές για κάθε εργάτη.

Δημοκρατία της Νεολαίας

Οι εργάτες είχαν κερδίσει το δικαίωμα στις διακοπές με αποδοχές μέσα από τις δράσεις αλληλεγγύης και το ίδιο πνεύμα τους καθοδηγούσε πως θα αξιοποιούσαν αυτές. Αυτό επίσης είχε διαμορφωθεί και από προηγούμενες συζητήσεις αναφορικά με το τι σημαίνουν ακριβώς οι διακοπές. Στην εποχή του Καρλ Μαρξ, μια εκδρομή στην παραλία γινόταν αντιληπτή ως μια δραστηριότητα για την αποκατάσταση της υγείας, μακριά από τη βρωμιά και τον καπνό της πόλης- η ιστορικός Yvonne Kapp σημειώνει πως ο Μαρξ είχε εμμονή με τα οφέλη των εκδρομών σε παραθαλάσσια μέρη –«τόσο για την ιατρική όσο και την κοινή γνώμη, η δεύτερη πανάκεια μετά το αλκοολ». Αλλά αυτά που έκαναν πράγματι οι εργάτες στον ελεύθερο τους χρόνο παρέμενε ένα έντονα διφορούμενο ζήτημα στον πρώιμο εικοστό αιώνα.

Όπως σημειώνει ο ιστορικός Gary Gross, αρκετοί σοσιαλιστές κατήγγειλαν τις επιβλαβείς συνέπειες που είχε η εργασιακή ρουτίνα στο εργοστάσιο στα μυαλά των εργατών, αποστερώντας τους την ενέργεια και τη διανοητική ενάργεια για να κάνουν περισσότερα από το να καταναλώνουν με παθητικό τρόπο ψυχαγωγία. Η κριτική για τα αθλήματα- θέαματα και τον τζόγο ήταν αρκετά διαδεδομένη στο εργατικό κίνημα. Οι υποστηρικτές της αυτοσυγκράτησης εξέφραζαν όχι μόνο τον χριστιανικό ηθικισμό, αλλά και την αναγνώριση ότι οι εργάτες δε μπορούν να ξοδεύουν το οικογενειακό εισόδημα στο αλκοολ. Τα αριστερά κόμματα έδιναν έμφαση στην πολιτική εκπαίδευση, αλλά επίσης και σε δραστηριότητες όπως η συμμετοχή σε μουσικές μπάντες αλλά και σε περιηγήσεις, που θα μπορούσαν να οδηγήσουν τους εργάτες σε πιο φωτισμένες επιδιώξεις και δραστηριότητες.

Ωστόσο, η Αριστερά ήθελε να κάνει περισσότερα από το να ενσωματώσει τους πολιτικοποιημένους εργάτες- ειδικότερα όταν η ακροδεξιά προωθούσε το δικό της όραμα για μαζικές δραστηριότητες στον ελεύθερο χρόνο. Από το 1925, οι οργάνωσεις του ιταλικού φασισμού «Μετά τη δουλειά» και «Balilla» παρείχαν επιδοτούμενες από το κράτος δραστηριότητες για τον ελεύθερο χρόνο και από το 1935 το πρόγραμμα της ναζιστικής Γερμανίας «Ενδυνάμωση μέσω της ευχαρίστησης» αξιοποιούσε κρατικούς πόρους για να ενισχύσει αθλητικές δραστηριότητες και συλλογικές διακοπές που προωθούσαν στρατιωτικές και εθνικές αξίες, υπερβαίνοντας τις ταξικούς διαχωρισμούς. Το Λαϊκό Μέτωπο έπρεπε λοιπόν να προωθήσει το δικό του δημοκρατικό όραμα για αυτό που θα μπορούσε να σημαίνει η αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου.

Αυτό έγινε ιδιαίτερα εμφανές στη δουλειά που έκανε ο υφυπουργός αθλητισμού και ελεύθερου χρόνου στην κυβέρνηση του Blum, μια θέση την οποία είχε καταλάβει ο Léo Lagrange. Αντακλώντας τους διαφορετικούς στόχους της πολιτικής για τον ελεύθερο χρόνο, αυτός ο ρόλος που δημιουργήθηκε από την κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου αρχικά ανατέθηκε στο Υπουργείο Υγείας αλλά στη συνέχεια μεταφέρθηκε στο Υπουργείο Παιδείας. Αλλά οι επιλογές του Lagrange επίσης αντανakλούσαν τις διαφορές μεταξύ σοσιαλιστικών και φασιστικών στόχων. Όπως το έθετε, το ενδιαφέρον του Λαϊκού Μετώπου ήταν όχι μόνο η χαλάρωση, αλλά να αναδείξει την αξιοπρέπεια των ανθρώπων της εργασίας. Ειδικότερα, σε αντίθεση προς την αθλητική ελίτ που αναδείχθηκε στους Ολυμπιακούς του Βερολίνου, ο Lagrange στόχευε «λιγότερο στο να δημιουργήσει πρωταθλητές και να οδηγήσει 22 παίκτες στο στάδιο μπροστά από 40,000 ή 10,000 θεατές, αλλά στο να προσκαλέσει τη νεολαία της

χώρας να πηγαίνει πιο συχνά στον στίβο και στην πισίνα»

Το κλειδί ήταν εδώ η έμφαση στη δυνατότητα του ελεύθερου χρόνου να γεφυρώνει τους ταξικούς διαχωρισμούς -. Ο Lagrange, όχι μόνο ήταν χορηγός της «Ολυμπιάδα του Λαού» στη Βαρκελώνη, εναλλακτική απάντηση στους Ολυμπιακούς αγώνες του Χίτλερ, αλλά ο ίδιος έκανε ξεναγήσεις στο Παρίσι στους εργάτες γης από άλλες περιοχές. Η κυβερνητική υποστήριξη για αυτό-οργανωμένες ενώσεις που καλλιεργούσαν μια συλλογική διαχείριση του ελεύθερου χρόνου, ελεύθερη από τον πατερναλισμό που συνδεόταν με την εκκλησία ή τις άλλες φιλανθρωπικές πρωτοβουλίες: Για τον Lagrange, αυτό θα επέτρεπε στον «ανθρακωρύχο, τον τεχνίτη, τον κτίστη, τον υπάλληλο και τον δάσκαλο να κατανοήσουν σταδιακά την ενότητα της ανθρώπινης εργασίας»

Αυτό αποτυπωνόταν σε διάφορες πρωτοβουλίες από τα κάτω. Από το 1935 στο 1938, «Η Ένωση εργατικού αθλητισμού και γυμναστικής» των συνδικάτων της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών (CGT)» έφτασε από τα 42,000 στα 100,000 μέλη, όταν υιοθέτησε το κάλεσμα για «μια λέσχη για κάθε εργοστάσιο». Οποσδήποτε, καθώς οι εργάτες δε θα μπορούσαν να πάνε διακοπές χωρίς άδεια με αποδοχές, επίσης είχαν την ανάγκη να μπορούν να περνούν τον χρόνο τους οικονομικά. Επιδοτούμενα ταξίδια με τραίνο (με έκπτωση στο 40%) παρείχαν τον αρμό αυτής της πολιτικής, αλλά κλειδιά ήταν επίσης οι τοπικές επιτροπές του Λαϊκού Μετώπου, οργανισμοί όπως «Διακοπές για όλους» (που υπόσχονταν περισσότερα από μια εκπαιδευτική εκδοχή αστικού τουρισμού) και την ένωση ξενώνων για τη νεολαία (CLAJ)

Όπως ακριβώς εννοούσε και το όνομα του- το «Λαϊκό Κέντρο Νεανικών Ξενώνων» (1) ήταν μία εναλλακτική στις θρησκευτικές οργανώσεις που ασχολούνταν με τον ελεύθερο χρόνο, το οποίο σε αντίθεση με αυτές λειτουργούσε με μια ισχυρή κομμουνιστική επιρροή. Το CLAJ ενίσχυσε σε μεγάλο βαθμό την παρουσία του κατά τη διάρκεια της περιόδου του Λαϊκού Μετώπου, και από 45 νεανικούς ξενώνες το 1933 έφτασε σε 90 το 1935 και 450 μέχρι το 1938. Παρέχοντας φτηνή διαμονή σε δεκάδες χιλιάδες ανθρώπους επίσης τροφοδοτούσε μία φιλελευθεροποίηση κοινωνικών ηθών και αντιλήψεων. Αν και δεν ενθαρρύνονταν οι ανοιχτές πολιτικές τοποθετήσεις, το περιοδικό του CLAJ *le Cri des Auberges* (Η Φωνή των Ξενώνων) διακήρυττε «κάθε ξενώνας μια δημοκρατία της νεολαίας» προκαλώντας μια ρήξη με το μοντέλο των «οικογενειακών διακοπών» που προωθούνταν από ένα μέρος της προπαγάνδας του Λαϊκού Μετώπου.

Όπως σημειώνει ο ιστορικός Siân Reynolds ο ρόλος της CLAJ ήταν ιδιαίτερα σημαντικός γιατί εξαιτίας της φιλελευθεροποίησης των κοινωνικών ηθών που προωθούσε και ειδικότερα με το δεδομένο ότι δεν ήταν έμφυλα διαχωρισμένο, παρά ότι οι εστίες ήταν. Η κοινωνικοποίηση ανδρών και γυναικών, η καθιέρωση του καθημερινού «εσύ» (*tu*) αντί του τυπικού (*vous*) και η απουσία κανόνων ενδυμασίας για τις γυναίκες εκκινούσε από καθιερωμένες πρακτικές της Κομμουνιστική Νεολαίας και ταυτόχρονα υπονόμει τις έμφυλες ιεραρχίες: για την Lucette Heller-Goldenberg, «έβαζαν ένα τέλος στις επιφανειακές σχέσεις μεταξύ ενός νεαρού κοριτσιού που αναζητούσε έναν σύζυγο και ενός νέου άνδρα που έψαχνε για ένα θύμα».

Μια αχτίδα φωτός

Το Λαϊκό Μέτωπο δεν ήταν όλο χαμόγελα και ήλιος – εξάλλου, σε τελική ανάλυση, είχε δημιουργηθεί ως ένας αμυντικό ανάχωμα ενάντια στον αναδυόμενο φασισμό και κάποιοι από τους συναδέλφους του Lagrange έβλεπαν με μεγαλύτερο ενδιαφέρον «τα πατριωτικά οφέλη» της πολιτισμικής αλληλεπίδρασης από ότι την ικανότητα του εγχειρήματος αυτού να μετασχηματίσει την οικογενειακή ηθική. Σε κάθε περίπτωση η πολιτική του Blum είχε τεράστιες συνέπειες, συμπεριλαμβανομένης της ανάδυσης παρόμοιων πρακτικών στη Βρετανία. Αν και οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες στο Westminster είχαν αποτύχει το 1929 και το 1936, το αναδυόμενο αίτημα των εργατικών συνδικάτων για διακοπές με αποδοχές, εμπνευσμένο από το γαλλικό παράδειγμα, πέτυχε να αυξηθεί ο αριθμός των εργατών που δικαιούνταν άδεια με αποδοχές από 1.5 εκατομμύριο το 1935 στα 7.75 εκατομμύρια τον Μάρτιο του 1938.

Η οικονομική πίεση και ο εμφύλιος στην Ισπανία οδήγησαν το Λαϊκό Μέτωπο σε ένα τέλος το ίδιο φθινόπωρο. Οι φιλελεύθεροι ριζοσπάστες στράφηκαν προς τους συντηρητικούς, υπονομεύοντας μέτρα κλειδιά που είχε εισάγει ο Blum, τα οποία καταργήθηκαν πλήρως κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής. Ο ίδιος ο Lagrange σκοτώθηκε στο μέτωπο τον Ιούνιο του 1940. Ο Blum στο μεταξύ δικάστηκε με την κατηγορία της προδοσίας το 1942. Υπερασπιζόμενος με σθένος τις θέσεις του, χρησιμοποίησε την αίθουσα του δικαστηρίου για να παρουσιάσει την πολιτική του για τον ελεύθερο χρόνο, σε αντιπαράθεση προς τη ρητορική του καθεστώτος Vichy για τις οικογενειακές αξίες. Για τον εβραϊκής καταγωγής σοσιαλιστή, οι διακοπές με αποδοχές πρόσφεραν μια «αχτίδα φωτός στις σκοτεινές και δύσκολες ζωές», όχι μόνο «προσφέροντας τους κάποιες υποδομές για την οικογενειακή ζωή αλλά δίνοντας τους και μια υπόσχεση για το μέλλον- μια ελπίδα».

Αυτή η αχτίδα φωτός θα έμενε στη θύμηση πολλών για πολλά χρόνια. Οι στροφές του τραγουδιού του Charles Trenet's (1936) "Y'a d'la joie" αντιλαλούσαν για χρόνια, ενώ ο φωτογράφος [Pierre Jamet](#) αποτύπωσαν με διαχρονικό τρόπο τη χαρά της ζωής (*joie de vivre*) της πεζοπορίας και της κατασκήνωσης στο ύπαιθρο. Το φως του καλοκαιριού του 1936 ωστόσο χάθηκε από τη σκοτεινιά που ακολούθησε υπό την εξουσία του καθεστώτος Vichy. Κάποιοι ιστορικοί σκιαγραφούν αυτή την περίοδο ως μία ανακουφιστική μυθολογία- για τον Julian Jackson, [εικόνες πλήθους να χαιρετούν από τα τραίνα που αναχωρούσαν στον σταθμό έχουν γίνει σύμβολα του 1936 αντίστοιχα με εκείνες τις εικόνες των οδοφραγμάτων του 1968.](#)

Το καλοκαίρι του 1940, παριζιάνικες οικογένειες έφτιαξαν τις βαλίτσες τους για ένα διαφορετικού είδους ταξίδι – την εκκένωση της πρωτεύουσας ενόψει της γερμανικής εισβολής. Ωστόσο, ακόμη και στις σκοτεινές ημέρες της κατοχής, το καλοκαίρι πριν από τέσσερα χρόνια, είχε αφήσει κάτι περισσότερο από ευτυχισμένες αναμνήσεις. Ούτε το κομμουνιστικό, ούτε το σοσιαλιστικό κόμμα ήταν ενεργά, καθώς είχαν απαγορευτεί από τους συντηρητικούς και από το καθεστώς Vichy στη συνέχεια. Αλλά οι δομές που είχαν δημιουργήσει οι εργάτες για να αξιοποιούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τον ελεύθερο χρόνο που με τόσο κόπο είχαν κερδίσει, δημιούργησε δίκτυα αλληλεγγύης που επέζησαν και κατά τη διάρκεια της περιόδου της κατοχής. Μετά τη Γερμανική

εισβολή, η CLAJ έγινε προπύργιο ένοπλης αντίστασης.

Σήμερα, ο ελεύθερος χρόνος μας αντιμετωπίζει εχθρούς διαφορετικούς από τα τάγματα εφόδου των ναζί. Τα αφεντικά χρησιμοποιούν τόσο τις επισφαλείς συνθήκες εργασίας όσο και τα κινητά μας τηλέφωνα για να μας κρατούν διαρκώς σε ετοιμότητα, δεμένους στη δουλειά μας και απελπισμένους για περισσότερες βάρδιες. Αλλά το επίδομα αδείας έχει ακριβώς ως στόχο να μας απαλλάξει από την επιλογή ανάμεσα στον ελεύθερο χρόνο και την εργασία που χρειαζόμαστε - είναι μια υποχρέωση όλων των εργοδοτών να μας πληρώνουν ένα μέρος του ελεύθερου χρόνου μας, ανεξάρτητα από τις ιδιαίτερες συνθήκες. Στη Γαλλία της δεκαετίας του 1930, ο αγώνας για τις διακοπές δημιούργησε μια γενική εξίσωση των συνθηκών εργασίας όλων των εργαζομένων, σε βάρος των αφεντικών τους. Αυτό ακριβώς χρειαζόμαστε σήμερα.

*Το κείμενο αυτό δημοσιεύθηκε στις 08.07.20219 στο Jacobin. Το πρωτότυπο κείμενο είναι διαθέσιμο [εδώ](#).

1. Το αρτικόλεξο στα γαλλικά CLAJ: Centre de Loisirs et d' Actions de la Jenneusse, δηλαδή Κέντρο Ελεύθερου Χρόνου και Δραστηριοτήτων για τη Νεολαία.
2. Διατηρήθηκαν οι υπερσύνδεσμοι που υπάρχουν και στο πρωτότυπο κείμενο.
3. Η φωτογραφία που συνοδεύει τη δημοσίευση είναι του Pierre Jamet. Πηγή: [Le Parisien](#)

Μτφρ.: Αλίκη Κοσσυφολόγου